
Matczyna reprezentacja dziecka – jej znaczenie dla relacji z dzieckiem

Maternal representation of her child in relation to the mother-infant relationship

Adres do korespondencji: dr Milena Gracka-Tomaszewska, Pracownia Psychologii Klinicznej Dziecka, Katedra Psychologii Klinicznej Dziecka i Rodziny Wydziału Psychologii UW, ul. Stawki 5/7, 00-183 Warszawa, tel.: 022 554 97 43 lub 554 97 71, e-mail: milena@engram.psych.uw.edu.pl

Source of financing: Department own sources

Streszczenie

Współczesny nurt badań nad genezą zaburzeń występujących u dzieci wskazuje na znaczenie relacji dziecka z matką. Przedmiotem tej pracy jest jeden z jej elementów – matczyna reprezentacja dziecka. Pojęcie to wywodzi się z prac Johna Bowlby'ego, który opisywał znaczenie Wewnętrznych Modeli Roboczych dla relacji z dzieckiem i jego rozwoju. Matczyną reprezentację dziecka można określić jako zbiór świadomych i nieświadomych sądów, uczuć, fantazji definiujących, kim dziecko jest dla matki. Matczynie reprezentacje dziecka posiadają pewne cechy wspólne, choć pozostają dla każdej matki i dziecka niezwykle indywidualne, bowiem na ich tworzenie, charakter, jakość rzutują całe życie matki i osób z jej otoczenia oraz samo dziecko. Aspekt treściowy reprezentacji zawiera zarówno cechy dziecka, jak i wyobrażenia matki dotyczące macierzyństwa, jej jako matki, ojca dziecka, obraz własnej matki oraz innych ważnych osób z życia matki, z którymi doświadczenia modyfikują jej zachowanie w stosunku do dziecka. Reprezentacja dziecka odgrywa ogromną rolę szczególnie w pierwszym okresie życia dziecka, gdy sygnały płynące od niego są niejednoznaczne. Stanowi „przewodnik” umożliwiający matce rozumienie dziecka, jego stanów i potrzeb i wyznacza zachowanie matki w stosunku do niego. Drogą tą dziecko dowiadyuje się, jakie jest i jakim matka chciałaby je widzieć. Matka – często nieświadomie – wzmacnia pewne zachowania dziecka, wpływając tym samym na rozwój jego tożsamości.

Słowa kluczowe: matczyna reprezentacja dziecka, treść reprezentacji, Wewnętrzne Modele Robocze, reprezentacja siebie jako matki, reprezentacja własnej matki, projekcje matki na dziecko

Summary

Contemporary trend in studies on the origin of mental disorders in children emphasises the importance of child-mother relationship. The subject of this paper is one of its components – maternal representation of the child. This notion comes from John Bowlby's works, who described the significance of Internal Working Models for mother-child relationship and its development. Maternal representation of the child may be defined as a set of conscious and unconscious opinions, feelings and fantasies, which determine mother's attitude towards her child. Maternal representations of children possess some common features, while being extremely individual for every mother and every child, because their creation, character and quality depend on the whole life of the mother and persons around her, as well as on the child itself. Content-oriented aspect of this representation includes both child's features and mother's ideas on maternity, her role as mother, her relationship with father of the child, perception of own mother and other important persons in the mother's life. Relationship with these persons modifies her behaviour towards the child. Representation of child plays an extremely important role, particularly during the first period of the child's life, when child-derived signals are ambiguous. It constitutes a "guide" enabling mother to understand her child, its moods and needs, and determines child-oriented maternal behaviour. Thereby, the child finds out how it is and how its mother would like it to be. Mother – often unconsciously – enhances certain behaviours of her child, influencing thereby the development of its identity.

Key words: maternal representation of the child, content of representation, Internal Working Models, representation of self as mother, representation of own mother, projection of mother on her child

WPROWADZENIE

Ludzie wchodzą w nowe relacje z pewnymi własnymi predyspozycjami – zachowują się w określony, specyficzny dla siebie sposób i mają własne oczekiwania w stosunku do zachowania i reakcji innych ludzi. Freud uważał, że oczekiwania te mają swoje korzenie częściowo we wczesnych relacjach z innymi⁽¹⁾. Tezę tę rozwinął Bowlby w swojej teorii przywiązania⁽²⁾. Wprowadził pojęcie Wewnętrznych Modeli Roboczych na określenie dynamicznych wewnętrznych reprezentacji, które nadają strukturę i porządkują wewnętrzny świat. Matki i inni opiekunowie wnoszą swoje reprezentacje do relacji z dziećmi^(3,4). Umożliwiają one zrozumienie dziecka, jego stanów emocjonalnych, potrzeb. Odwoływanie się do reprezentacji dziecka przez jego matkę¹ ma szczególne znaczenie w pierwszym okresie życia dziecka, ponieważ noworodek jest osobą zależną, potrzebującą opieki i pomocy, niepotrafiącą w sposób jasny i zrozumiały komunikować swoich potrzeb. Matczyna reprezentacja dziecka funkcjonuje jako nieświadomy przewodnik po relacji z nim:

- determinuje rodzaj informacji, które są spostrzegane i docierają do matki;
- nadaje znaczenie tym informacjom;
- determinuje rodzaj doświadczanego afektu pojawiającego się w odpowiedzi na informację;
- wybiera te fakty, które zostaną zapamiętane^(5,6).

Znaczenie matczynnej reprezentacji dziecka podkreślali także Winnicott i Bion, mówiąc o szczególnej roli fantazji w relacji z dzieckiem. Fantazje matki zostały uznane za jeden z ważnych filarów tworzenia jego poczucia tożsamości⁽⁷⁾.

Selma Fraiberg uznała matczynie fantazje na temat dziecka za centralny element patologizowania relacji z dzieckiem i w efekcie wystąpienia u niego symptomu⁽⁸⁾. Uwzględnienie matczynnej reprezentacji dziecka w rozważaniach dotyczących patologii relacji zapoczątkowało, według Sterna, nową gałąź wiedzy – psychiatrię niemowląt⁽⁷⁾.

Badacze mówiąc o reprezentacji dziecka w umyśle matki, nie definiują szczegółowo tego terminu. Jest on używany przez psychoanalityków zamiennie z pojęciem „fantazmatyczne dziecko”⁽⁹⁾, „wymagowane dziecko” lub „fantazje matki na temat dziecka”⁽⁴⁾.

Jodalet i Lebovici określają reprezentację jako taki konstrukt, który umożliwia interpretację rzeczywistości poprzez uznanie zachowań dziecka za wyraz działania jego mechanizmów intrapsychicznych i znaczenia grup społeczno-kulturowych, do których należy⁽¹⁰⁾.

Reprezentacja dziecka znajduje wyraz w sposobie opisu dziecka⁽⁶⁾. Mając do czynienia z mamami małych dzieci, zbierając wywiad na jego temat, poznajemy reprezen-

tację ich dziecka. Ponieważ często nie jest ona tożsama z opisem dziecka dokonany przez inne osoby zajmujące się dzieckiem czy profesjonalistów, jej poznanie nabiera szczególnego znaczenia. Z czego zatem jest ona zbudowana? Odpowiedź na to pytanie stanowi przedmiot następnej części pracy.

ZAWARTOŚĆ TREŚCIOWA REPREZENTACJI

Stern wyróżnia wiele składowych elementów, które tworzą matczyną reprezentację dziecka^(7,11). Podstawowe są te, które dotyczą dziecka jako osoby. Obejmują przekonania dotyczące osobowości dziecka – jego charakteru i temperamentu – jako szczególnego syna lub córki swoich rodziców, brata lub siostry dla rodzeństwa, wnuka dla dziadków.

Reprezentacja dziecka obejmuje obserwacje matki, jej doświadczenia płynące z interakcji z dzieckiem. Jednak kształtuje się ona na długo przed jego urodzeniem.

Swoje źródła ma w dziecięcej zabawie lalką przyszłej matki, myślach towarzyszących okresowi jej dojrzewania, w wyobrażeniach dorosłej kobiety o posiadaniu dziecka^(4,7,12).

W momencie poczęcia rozpoczyna się szybki rozwój dziecka w łonie matki i równolegle „rośnie” reprezentacja dziecka w jej umyśle. Rozwój ten przebiega najbardziej intensywnie od 4. do 7. miesiąca ciąży. Ważnym, przełomowym momentem jest odczuwanie przez matkę ruchów płodu, co wiąże się z rozpoznaniem dziecka jako odrębnej osoby^(4,13,14). Matka zaczyna bardziej szczegółowo wyposażać dziecko w cechy temperamentalne, charakteru. Dzieje się tak do 7. miesiąca ciąży. Po tym okresie reprezentacja dziecka zaczyna rozmywać się, staje się mniej określona^(5,7). Proces ten wydaje się mieć związek z psychologicznym przygotowaniem kobiety do przyjęcia realnego dziecka. Matka rezygnuje z oczekiwań w stosunku do niego, chroniąc się przed rozczarowaniem. Negatywne cechy dziecka pozostają w reprezentacji jego matki w postaci na przykład lęku przed deformacją dziecka.

Po urodzeniu się dziecka matka, obserwując jego zachowanie, sposoby wchodzenia i pozostawania w interakcji z nią, odbudowuje reprezentację dziecka, włączając w nią nowe elementy, np. płeć dziecka czy poziom pobudzenia. Można powiedzieć, że dziecko po urodzeniu modyfikuje swoją reprezentację u matki, reprezentację stworzoną już znacznie wcześniej. Jednocześnie można zaobserwować pewną stałość reprezentacji dziecka, która utrzymuje się nawet po jego urodzeniu się⁽¹⁵⁾. Stopień modyfikacji reprezentacji jest elementem różnicującym matki. Powstaje pytanie: co dzieje się, gdy taka modyfikacja nie jest w ogóle możliwa lub jest możliwa w bardzo ograniczonym stopniu?

¹ Pisząc „matka”, mam na myśli osobę, która pełni jej rolę w stosunku do dziecka.

Problem ten wydaje się mieć duże znaczenie dla praktyki klinicznej, szczególnie że dziecko samo aktywnie „dopasowuje” zachowanie do reprezentacji matki^(4,16). Stwierdzono na przykład, że na podstawie stosunku matki do dziecka przed jego urodzeniem można przewidzieć u dziecka stopień modulacji agresji po 2. roku życia⁽⁶⁾. W praktyce klinicznej spotykamy matki, które, przygotowane na urodzenie córki, nie są w stanie pogodzić się z faktem, że mają syna. Traktują go, jakby był dziewczynką. Matki dzieci chorych zaprzeczające ich chorobie nie są w stanie zmodyfikować reprezentacji dziecka, pozostają wierne oczekiwaniom, które ma każda matka przed urodzeniem dziecka, że będzie zdrowe.

Drugim ważnym elementem zawartości reprezentacji jest reprezentacja siebie matki.

Można powiedzieć, że gdy matka organizuje behawioralnie świat dziecka, wpływa na jego cykle głodu i czuwania, dziecko pomaga matce reorganizować jej świat reprezentacji⁽⁷⁾. Zawiera on tworzoną reprezentację siebie jako matki, żony, pracownika, przyjaciółki. Reorganizacja obejmuje niemal wszystkie aspekty jej życia.

Urodzenie przez kobietę pierwszego dziecka pociąga za sobą ogromną zmianę w jej tożsamości. Ważnym aspektem tej zmiany jest reorganizacja tożsamości matki – z bycia dzieckiem swojej matki na bycie matką swego dziecka. Prowadzi to do „obudzenia” wspomnień, lęków, rozczarowań z jej własnego dzieciństwa. Odżywa też reprezentacja matki z okresu, gdy ona sama była małą dziewczynką. Reprezentacja własnej matki jest kolejnym ważnym elementem włączonym do reprezentacji dziecka.

Matka uczy się, jak być matką, od własnej matki, czerpiąc doświadczenie ze swego życia^(4,5,7,11,17). Zeanah i Barton uważają, że reprezentacja własnej matki jest dobrym predyktorem więzi, jaką matka nawiąże ze swoim dzieckiem⁽⁵⁾.

Reprezentacja ufnej więzi z matką w okresie dorosłym pozwala na otwartą, troskliwą opiekę nad własnym dzieckiem, pełną ciepła i miłości⁽¹⁸⁾. Zachowanie tych matek w stosunku do własnego dziecka cechuje wrażliwość na sygnały przeżyć pozytywnych i negatywnych dziecka, odpowiadanie na interakcje zapoczątkowane przez dziecko oraz umożliwienie dziecku uczenia się i zdobywania doświadczeń^(19,20).

Stern podkreśla, iż najistotniejszy jest sposób, w jaki matka myśli i mówi o własnej matce, tj. spójność wypowiedzi, dystans emocjonalny, stopień zaangażowania, innymi słowy istotny jest raczej sposób, w jaki mówi, a nie treść wypowiedzi^(7,11).

Reprezentacja dziecka zawiera także schematy dotyczące ojca dziecka. Lebovici wskazuje, iż reprezentacja ojca dziecka wprowadzana jest za pośrednictwem matki do relacji z dzieckiem i w ten sposób relacja ta nie ma charakteru wyłącznie diady, ale jest relacją trojga⁽⁷⁾.

Reprezentacja ojca dziecka – tak jak i inne elementy reprezentacji dziecka – tworzona jest przed jego urodzeniem się. W okresie ciąży matka zwykle widzi więcej podobieństw dziecka do ojca niż między sobą a dzieckiem. Reprezentacja ta ulega zmianie po urodzeniu dziecka. Wtedy, aż do 3. miesiąca życia dziecka, matka postrzega je raczej jako jej własne dziecko, a w mniejszym stopniu dziecko męża⁽⁷⁾.

Kolejnymi elementami włączanymi do reprezentacji dziecka są reprezentacje jego dziadków, innych ważnych osób z życia matki, schemat rodziny, generacji, pochodzenia oraz wiele innych^(7,11). Włączane są także reprezentacje dotyczące zdarzeń i modeli kulturowych, z którymi matka nie miała bezpośrednich doświadczeń.

Mimo pewnych prawidłowości stwierdzanych w reprezentacjach dzieci u ich matek, dotyczących etapów ich tworzenia się czy zawartości treściowej, reprezentacja każdego dziecka jest unikatowa, tworzona z doświadczeń z kontaktu z dzieckiem, oczekiwań matki i jej historii życia.

PODSUMOWANIE

Funkcją reprezentacji dziecka u matki jest wypełnienie pewnej luki, pustki, jaką mogłaby odczuwać matka po urodzeniu dziecka. Noworodek jest osobą nieznaną matce i sobie, a jednocześnie od niej całkowicie zależną. Przy tym nie jest w stanie jasno komunikować swoich potrzeb, chęci, emocji. Reprezentacja dziecka u jego matki pozwala na zrozumienie dziecka, wpływa na regulację jego stanu pobudzenia przez matkę, zaspokajanie jego potrzeb, rozpoznawanie przez dziecko zróżnicowanych stanów uczuciowych.

Wskazuje się na projekcję² jako na mechanizm psychologiczny pośredniczący w procesie wyposażania dziecka w osobowe cechy, rozpoznawania jego stanów i potrzeb, zaspokajania ich i modyfikowania pobudzenia^(4,21,22).

Badacze podkreślający znaczenie mechanizmu identyfikacji projekcyjnej w relacji między dzieckiem a matką zdają się wskazywać na jeszcze jedną, istotną jej funkcję. Nie tylko umożliwia ona zrozumienie dziecka, ale także stanowi podstawę do bycia przez rodzica posiłkowym ego dziecka. Rodzic, dzięki swemu wyposażeniu psychicznemu, dojrzałemu ego, utrzymuje, przetwarza i moduluje te treści, pobudzenia, napięcia, z którymi dziecko nie jest w stanie sobie poradzić. Zwraca je dziecku w takiej formie, w której dziecko będzie potrafiło je przyjąć i zintegrować⁽²¹⁾.

Brazelton i Cramer wskazują na projekcję jako mechanizm umożliwiający rozumienie dziecka⁽⁴⁾.

Projekcja umożliwia przeżycie poczucia bliskości z dzieckiem, rozumienie go, współodczuwanie. Jest więc mechanizmem adaptacyjnym, niezbędnym do rozpoznawa-

² Projekcja – rzutowanie, przypisywanie innej osobie swoich impulsów, cech⁽²⁴⁾.

nia, a dzięki temu i zaspokajania jego potrzeb. Matka czuje, że dziecko jest podobne do niej i dzięki temu wie, co jest mu potrzebne. Po urodzeniu dziecka ożywają wspomnienia, konflikty matki z okresu dzieciństwa, wspomnienia własnej matki i siebie w roli dziecka. Dzięki temu matka wie, jak pełnić rolę matki i rozumie dziecko^(4,11). Można powiedzieć, że projekcja umożliwia dostrzeżenie podobieństwa dziecka do siebie, poczucie jedności z dzieckiem.

Równie ważne dla rozwoju dziecka jest dostrzeżenie różnic między nim a matką, innymi słowy dostrzeżenie indywidualności dziecka, jego cech specyficznych. Ułatwia to proces separacji dziecka od matki.

Jednak dostrzeżenie indywidualności dziecka nie jest możliwe, gdy projekcje na dziecko są zbyt masywne. Matka kontaktuje się wtedy nie z dzieckiem rzeczywistym, ale wyobrażonym, stworzonym przez siebie. Każda matka opiera się na tym, co dziecko w danej chwili robi, ale również przywiązuje wagę do najmniejszego dźwięku czy gestu dziecka, nadaje mu znaczenie i na nie reaguje. Problem pojawia się wtedy, gdy matka nie dostrzega rzeczywistego zachowania dziecka, a jej reakcje na jego zachowania wyznaczone są przez jej fantazje o dziecku, właściwości i treści reprezentacji dziecka wyobrażonego. Nie jest wtedy w stanie dobrze „dostroić się do dziecka”, odpowiadać adekwatnie na jego potrzeby. Dostrzeżenie przez matkę zarówno podobieństwa dziecka do siebie, jak i różnic, jego indywidualności i cech specyficznych ma związek ze zdolnością dziecka do dokonania różnicowania ja – matka, a przez to odseparowania się od matki. Możliwość separacji od obiektu sprzyja prawidłowemu rozwojowi zarówno psychicznemu, jak i fizycznemu dziecka^(23,24).

Mimo iż macierzyne reprezentacje dziecka posiadają pewne cechy wspólne, pozostają dla każdej matki i dziecka niezwykle indywidualne, bowiem na ich tworzenie, charakter, jakość, rzutują całe życie matki i osób z jej otoczenia oraz samo dziecko.

PIŚMIENNICTWO:

BIBLIOGRAPHY:

1. Freud Z.: Przypominanie, powtarzanie i przepracowywanie. W: Pospiszyl K.: Zygmunta Freud. Człowiek i dzieło. Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 1991.
2. Bowlby J.: Attachment and Loss. Vol. 2, Penguin Books, London 1974.
3. Zeanah C.H., Benoit D.: Clinical applications of a parent perception interview in infant mental health. *Infant Psychiatry* 1995; 4: 539-553.

4. Brazelton T.B., Cramer B.G.: *The Earliest Relationship: Parents, Infants, and the Drama of Early Attachment*. Addison-Wesley Publishing Company, Inc., New York 1990.
5. Zeanah C.H., Barton M.L.: Introduction: internal representations and parent-infant relationships. *Infant Mental Health Journal* 1989; 10: 135-141.
6. Zeanah C.H., Boris N.W., Scheeringa M.S.: Psychopathology in infancy. *J. Child Psychol. Psychiatry* 1997; 38: 81-99.
7. Stern D.N.: *The Motherhood Constellation. A Unified View of Parent-Infant Psychotherapy*. Basic Books, New York 1995.
8. Fraiberg S., Adelson E., Shapiro V.: Ghosts in the nursery. A psychoanalytic approach to the problems of impaired infant-mother relationships. *J. Am. Acad. Child Psychiatry* 1975; 14: 387-421.
9. Lebovici S.: On intergenerational transmission. From filiation to affiliation. *Infant Mental Health Journal* 1993; 14: 260-272.
10. Robin M., de Maner-Idrissi G., Corroyer D.: Mothers' representations of their 13-month-old twins and child-raising attitudes. *Infant Mental Health Journal* 1998; 19: 1-19.
11. Stern D.N.: Maternal representations: a clinical and subjective phenomenological view. *Infant Mental Health Journal* 1991; 12: 174-186.
12. Makiello-Jarża G.: Geneza i rozwój postawy macierzyńskiej. *Zeszyty Naukowe UJ, Prace Psychologiczno-Pedagogiczne*, 1970: 15.
13. Bielawska-Batorowicz E.: Ciąża i poród w świetle badań psychologicznych. *Przegląd Psychologiczny* 1987; 30: 679-694.
14. Kornas-Biela D.: *Wokół początków życia ludzkiego*. Nasza Księgarnia, Warszawa 1993.
15. Zeanah C.H., Benoit D., Hirschberg L. i wsp.: Mothers' representations of their infants are concordant with infant attachment classifications. *Developmental Issues in Psychiatry and Psychology* 1994; 1: 9-18.
16. Cramer B.: *Zawód dziecko*. WAB, Warszawa 1994.
17. Zeanah C.H. (red.): *Handbook of Infant Mental Health*. The Guilford Press, New York 1993.
18. Crandell L.E., Fitzgerald H.E., Whipple E.E.: Dyadic synchrony in parent-child interactions: a link with maternal representations of attachment relationships. *Infant Mental Health Journal* 1997; 18: 247-264.
19. Crowell J.A., Feldman S.S.: Assessment of mothers' working models of relationships: some clinical implications. *Infant Mental Health Journal* 1989; 10: 173-184.
20. Haft W.L., Slade A.: Affect attunement and maternal attachment: a pilot study. *Infant Mental Health Journal* 1989; 10: 157-172.
21. Seifer R., Dickstein S.: Parental mental illness and infant development. W: Zeanah C.H. (red.): *Handbook of Infant Mental Health*. The Guilford Press, New York 1993.
22. Winnicott D.W.: The theory of parent-infant relationship. *Int. J. Psychoanal.* 1960; 41: 585-595.
23. Kutter P.: *Współczesna psychoanaliza*. Psychologia procesów nieświadomych. GWP, Gdańsk 1998.
24. Mahler M.S., Pine F., Bergman A.: *The Psychological Birth of the Human Infant: Symbiosis and Individuation*. Basic Books, New York 1975.